

УДК 94 (477.63 (1980/1990))

Мартінова С.М.

НЕФОРМАЛЬНА ПРЕСА ДНІПРОПЕТРОВСЬКА КІНЦЯ 1980-Х – ПОЧАТКУ 1990-Х РР. (НА ПРИКЛАДІ РУКОПИСНОЇ ГАЗЕТИ «СЛОВО»)

Статтю присвячено рукописній газеті «Слово» як унікальному зразку неформальної преси м. Дніпропетровська кінця 1980-х – початку 1990-х рр.

Ключові слова: неформальна преса, «перебудова», рукописна газета «Слово», Товариство української мови «Просвіта», Володимир Заремба.

Статья посвящена рукописной газете «Слово» как уникальному явлению неформальной прессы Днепропетровска конца 1980-х – начала 1990-х гг.

Ключевые слова: неформальная пресса, «перестройка», рукописная газета «Слово», Общество украинского языка «Просвита», Владимир Заремба.

The article is devoted handwritten newspaper “Slovo” as a unique phenomenon of the Dnepropetrovsk informal press of late 1980s – early 1990s.

Key words: informal press, “perestroika”, handwritten newspaper “Word”, the Society of the Ukrainian language “Prosvita”, Vladimir Zaremba.

Сьогодні спостерігаємо відновлення зацікавленості музеями, що пов'язано зі збільшенням уваги до історії та соціальної й історичної пам'яті України. У цьому аспекті важливого значення набуває практичне використання музейного предмета як історичного джерела, документа конкретної епохи, що водночас постає текстом культури, розуміння якого передбачає проникнення в сферу його буття.

Прикладом музейного предмета, який акумулював у собі певні риси й характеристики періоду його створення та побутування, і, відповідно, має документальну, інформативну й культурну цінність є рукописна газета «Слово». Вона виходила у Дніпропетровську в 1989-1992 роках у річищі дії Товариства української мови «Просвіта» і стала унікальним зразком неформальної преси – характерного явища суспільно-політичного життя країни періоду перебудови.

Поява першого числа газети навесні 1989 року викликала у місті великий резонанс. Ефект її дії, попри «наклад» в один примірник, був надзвичайним. З найвіддаленіших куточків мільйонного Дніпропетровська їхали люди, аби прочитати «Слово», яке відкрито ставило насувні і давно назрілі питання суспільного життя, викривало антинародні дії компартійних лідерів міста, області, республіки, комуністичну ідеологію, зокрема, у сфері національної політики, висувало вимоги щодо розширення сфери вживання української мови, розвитку української культури, реабілітації національної символіки,

встановлення республіканського громадянства, легалізації заборонених церков – УГКЦ та УАПЦ, економічного й політичного суверенітету республіки.

І сьогодні, через 20 років, порушені «Словом» теми здаються актуальними: необхідність оновлення у верхньому ешелоні влади, наслідки Чорнобиля, обрання до Рад усіх рівнів справжніх представників народу, необхідність політичної реформи тощо. Про гостроту порушених питань свідчить шалена полеміка зі «Словом» на сторінках «Зорі» та «Днепра вечереного». Не дивлячись на перебудовчі процеси в країні, обличчя цих видань, які перебували під найсуворішим ідеологічним контролем, не змінилося зовсім. Вони продовжували відображати партійне життя та «марксистсько-ленінську теорію в дії», а поняття «гласність», «плюралізм думок», «демократизація» мали популістський характер. Породжені перебудовою і гласністю, запити населення до нової інформації ці газети не задовольняли. Тому з такою увагою стежили демократичні сили в Дніпропетровську за неформальною пресою, перевагою якої була новизна, сміливість, опозиційність. То ж розгромні рецензії офіційної преси тільки додавали «Слову» популярності.

Редактором і засновником рукописної газети «Слово» став Володимир Заремба – тодішній голова товариства «Просвіта», письменник, відомий вітчизняним і зарубіжним читачам як автор історико-документальних повістей про українського поета Івана Манжуру, художників Василя Корнієнка, Миколу Глуценка, «степового Колумба» нашого краю Олександра Поля.

Активними учасниками і членами редколегії стали художники Іван Шулик та Володимир Миколюк, письменники Віталій Старченко, Олесь та Тамара Завгородні, Анатолій Шкляр, Григорій Гарченко. Тому публіцистика «Слова» була політична й художня одночасно. Спробуємо дослідити мовностильову специфіку публіцистики «Слова».

Основну частину публікацій складають тексти інформаційних жанрів, найхарактернішим із яких є нотатка. Означимо хоча б окремі з них: інформаційні нотатки про мітинг пам'яті жертв Чорнобильської аварії, який відбувся 26 квітня 1989 року у парку Чкалова і потрапив до розряду несанкціонованих, екологічні мітинги напередодні 9 сесії міськради біля прохідної заводу ім. Г.Петровського, нотатки про зникнення бюсту Шевченка у Сухачівці, початок збору коштів на пам'ятник Д. Яворницькому, про стан справ у сфері освіти, про заборону міськвиконкомом та облвиконкомом проведення конференції Товариства української мови у Дніпропетровську.

Окрім нотаток у газеті використані також жанри: анонс, міні-огляд, анотація, міні-рецензія, бліц-портрет. Анонси повідомляють про появу нової газети «Прес-кур'єр» Дніпропетровського обласного відділення Спілки журналістів, вихід книг у видавництвах «Радянський письменник», «Наукова думка», «Промінь», про установчі конференції Товариства української мови на Дніпропетровщині.

Серед оглядів варта уваги розповідь про шевченківське свято «Від серця Європи – до серця України», присвячене 175-річчю від дня народження Т.Шевченка, яке проходило у Дніпропетровську в травні 1989 року за участі міжнародної делегації з 250 чоловік: українців, чехів, росіян, югославів,

білорусів і канадців, казахів і бразильців, грузинів і японців, естонців і китайців, болгар і австрійців, фінів і африканців.

Особливу увагу привертають до себе публікації типу «питання – відповідь». Означені матеріали умовно можна об'єднати в рубрики: «До Ленінської національної політики», «Хроніка русифікації України», «Під контроль громадськості», «Чи знаєте Ви, що...», «Хто відповість?», «Перші кроки Відродження», «Український народ – великий народ!», «Помилки чи вандалізм».

Суспільно-політична термінологія «Слова» експресивно забарвлена, вона добирається письменниками цілеспрямовано, у відповідності з авторською позицією. А спосіб відображення дійсності націлений не тільки і не стільки на фіксацію зовнішніх рис явища, скільки на емоційно-художнє його узагальнення. «Хочете заглянути в душу тої людини, в якій відібрали історичну пам'ять, національну самосвідомість, людську гідність. То заходьте до будь-якої з трьох унікальних китагородських церков – скарбу, якому не скласти ціни – збудованих в 1754-1757рр. Бачили вони на своєму віку і буйний цвіт запорозької вольниці, чули вони горласті крики татар... В останній шлях на бій, на смерть, на славу звідси вирушали наші предки... незбагненим чином пережили вони руйнації новітньої історії і ось такими як після Мамаєвого нашестя, сьогодні вони стоять і дивляться на нас.

Хочете охопити одним поглядом усі екологічні проблеми? Це важко – подивіться на Варваринську церкву! В її очах-бійницях, що розчахнулись на весь світ зяють і ці проблеми, як образ вірогідного майбутнього мертвого світу і бездуховність суспільства, через яку можемо дійти до крайньої межі!» – писало «Слово» у числі №10 за 30 червня 1989 р. В даному випадку це узагальнення досягає такого рівня, який називається публіцистичною (або навіть – художньою) типізацією, що зближує журналістику з художньою літературою.

Газета, окрім текстів інформаційних жанрів, публікувала художні твори письменників, здебільшого поезії О.Зайвого «Летаргія», Г.Гарченка «Кому страшніше?», Л.Кисельова «Я позабуду все обиды», В.Старченка «Прокидались святі», Б.Ковтонюка «Рідна мова», Д.Павличка «Безбатченкові» та інші. Епіграфами до кожного числа стали теж поетичні рядки Т.Шевченка та В.Симоненка. Фотокореспондентом газети став поет, журналіст Борис Ковтонюк.

«Слово» вивішувалося у великій вітрині першого поверху будинку № 60 по пр. Карла Маркса, званого ще Будинком преси, що в самому центрі Дніпропетровська. На другому поверсі цього будинку мало кімнату Товариство української мови «Просвіта». Відразу ж збирався натовп бажаючих прочитати її, адже біля будинку завжди людно. Поруч – Головошта, міськдовідка, пункт міжміського телефонного зв'язку.

До того ж газета відразу привертала увагу, завдяки своїм зовнішнім ознакам: схожа на звичайну стіннівку з двох-трьох ватманів, розміром 2м x 0,90см, написана фломастерами різних кольорів, з наклеєними фотографіями і малюнками.

«Слово» діяло й резонувало, про що свідчать події, які розгорнулися навколо цієї газети. Спершу стався конфлікт із власником будинку, де вивішувалася газета – Управлінням у справах преси. Потім, невідомо з чієї вказівки, почали зривати випуски рукописної газети. Після того, як редколегія виготовила спеціальну рамку і газету почали замикати на висячий замок, хтось невідомий уночі почав обливати газету конторським клеєм та масляною краскою. Тож активістами «Просвіти» була виготовлена переносна вітрина, яка на кілька годин виставлялася з кожним черговим випуском «Слова» в різних багатолюдних місцях, а потім перебазовувалася в інше місце.

Згодом виготовили стаціонарну вітрину – одну для газети «Літературна Україна», а другу – для «Слова», які міцно закопали й зацементували біля Палацу залізничників, однак вітрини почали руйнувати, зривати запобіжні металеві сітки, що захищали скло, розбивали скло, а самі вітрини вимазували клеєм. Доходило навіть до фізичних розправ. 30 травня 1990р., коли співпали два свята – День міста і Всесоюзний день воїнів – учасників афганської війни, у Дніпропетровську сталася подія, про яку було сказано навіть на сесії Верховної Ради. Активісти Товариства «Просвіта» й Народного Руху поети Іван Сокульський, Віталій Старченко, Валерій Ковтуненко, що стояли біля Будинку преси з розгорнутим «Словом» та національним прапором, були жорстоко побиті особами у формі десантників.

Випуски «Слова» припинилися у 1992 році, коли Україна здобула незалежність і з'явилася демократична преса. Всього було випущено більше двадцяти чисел, з яких збереглася лише половина, та й та у досить пошарпаному вигляді, а між тим для дослідника суспільно-політичної ситуації зламу десятиліть ця газета є неоціненним джерелом.

Сьогодні відомо про постійний інтерес до неформальних видань, що виходили в останні роки існування СРСР в Україні, Прибалтиці, Грузії, Росії, з боку міжнародних дослідницьких центрів, як-то: Бібліотека Конгресу США у Вашингтоні, дослідницький відділ радіо «Свобода» в Мюнхені, Українська Пресова Агенція в Лондоні, архів Бременського університету, Каліфорнійський університет у Берклі, Міжнародний інститут соціальної історії в Амстердамі. Без сумніву, дніпропетровське «Слово» аналогів якому не існує як в Україні, так і на пострадянському просторі, могло би посісти гідне місце в зібранні будь-якого дослідницького центру.

Надійшла до редколегії 22.03.2014.